

WYBRANE ELEMENTY TURYSTYKI W LASACH PAŃSTWOWYCH

Wstęp

Pojęcie „turystyka” jest niejednoznaczne. Zgodnie z definicją Światowej Organizacji Turystyki (WTO) jest to m. in. „forma czynnego wypoczynku poza miejscem stałego zamieszkania”. Wieloznaczność pojęcia wynika przede wszystkim z interdyscyplinarnego charakteru turystyki, jej zróżnicowania środowiskowego i czasowego. Trudność powyższa wynika również stąd, że poszczególne formy zachowań turystycznych mogą występować w różnych formach turystyki. Jest to też prawdopodobnie przyczyną tego, że dotychczas nie opracowano jednoznacznej typologii turystyki. Problemy z definicją i typologią dotyczą również formy turystyki w lasach (turystyki leśnej). Literatura z tego zakresu jest skromna, a turystyce w parkach narodowych poświęcono do tej pory znacznie więcej uwagi niż w lasach. Stąd też wynika przesłanka niniejszego opracowania.

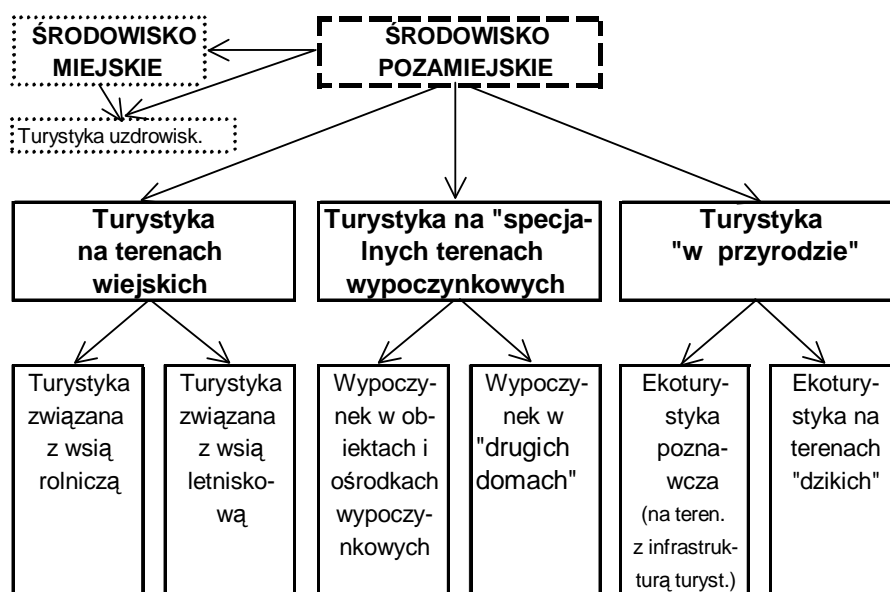
Do tej pory w Europie presja turystyki na obszary zalesione była relatywnie mała w porównaniu z innymi środowiskami naturalnymi, na przykład, wybrzeżami morskimi i terenami jeziornymi. Można jednak przewidzieć, że presja na lasy, szczególnie w obszarach chronionych, będzie w przyszłości znacząco rosła, ponieważ wymagania ludzi poszukujących rekreacji będą zwracać się w kierunku „zielonej” turystyki. Wiele rządów w Europie uważa turystykę za priorytetowy obszar rozwojowy, licząc na wysokie zyski z poniesionych na nią nakładów finansowych i uważając je za dobry katalizator dla lokalnych działań ekonomicznych. Lasy widziane są jako duży potencjał dla różnych rodzajów rekreacji, na przykład turystyki z edukacją środowiskową. Rosnąca liczba turystów wywiera znaczną presję na ulepszanie infrastruktury turystycznej w stale rosnącej liczbie miejsc turystycznych, głównie w regionach świeżo rozwijających się i z tego powodu najbardziej cennych przyrodniczo (Deklaracja 1994). Leśnicy są świadomi tego, że podróżny i turysta coraz częściej będzie zatrzymywał się przy lesie i las odwiedzał.

Problematykę turystyki i wypoczynku w naszych lasach przedstawiono na przykładzie lasów własności Skarbu Państwa, będących pod zarządem Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. Lasy te stanowią 78,3 % powierzchni wszystkich lasów kraju.

Próba zdefiniowania turystyki w lasach

Biorąc pod uwagę kryterium przestrzeni i oddziaływania na środowisko, można przyjąć za J. Boguckim, A. Woźniakiem i W. Zątek, że w skład środowiska pozamiejskiego wchodzi trzy rodzaje terenów: tereny wiejskie, specjalne tereny wypoczynkowe (strefa nadmorska i podmiejska) oraz tereny przyrodnicze (Bogucki, Woźniak, Zątek 1995).

Wykorzystując koncepcję zaproponowaną przez powyższych autorów można przyjąć, że turystykę leśną można zakwalifikować jako turystykę „w przyrodzie” (ryc. 1).

Ryc. 1. Podział turystyki wg kryterium przestrzeni i skutków oddziaływania na środowisko

Źródło: Oprac. na podst: Bogucki J., Woźniak A., Zątek W. 1995: Agroturystyka i ekoturyst...

Turystyka przyrodnicza to jeden z najbardziej dynamicznie rozwijających się sektorów „przemysłu” turystycznego w krajach rozwiniętych i w Polsce, np. z przeprowadzonych w Australii badań wynika, że roczna dynamika wzrostu w tym sektorze wynosi od 10% do 30%, czyli kilka razy więcej niż dynamika wzrostu turystyki w ogóle (Wight 1996, za McKercher, Robbins 1998). Niektórzy z organizatorów twierdzą nawet, że „ekoturystyka jest tym, czym w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku była gastronomia” (McKercher, Robbins 2003).

Dla określenia istoty turystyki leśnej należy przyjąć, poza zakresem przestrzennym, również kryterium celu podróży. Turystyka leśna obejmuje formy rekreacji związane z przyrodą, tj. wędrownkami, turystyką: zdrowotną, krajoznawczą, edukacyjną, kulturową.

W większości przypadków, przy wyjazdach indywidualnych, występuje cel wypoczynkowy (np. obserwacja przyrody, myślistwo).

Jako trzecie kryterium próby definiowania turystyki leśnej można przyjąć skalę działalności oraz sposób zarządzania i kontroli. Przyjęcie tego kryterium wydaje się słuszne ze względu na fakt, że ta forma turystyki rozwija się u nas w coraz większej skali. Polskie lasy, jako pozostające w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, są „otwarte” dla wszystkich. Stąd też jest to ulubione miejsce turystyki i rekreacji milionów osób. Potwierdzeniem rosnącego zapotrzebowania społecznego jest wzrastająca z roku na rok liczba osób przemierzających szlaki turystyczne i ścieżki dydaktyczne w lasach. Z szacunkowych danych wynika, że na łonie naszej przyrody odpoczywa mimo braku specjalnych zachęt i wciąż jeszcze nie najlepszej bazy turystycznej około 100 milionów turystów rocznie.

Las jako ekosystem o różnorodnym składzie gatunkowym fauny i flory oraz bogactwie krajobrazów oddziałujących na sferę odczuć, uczuć i wyobraźni człowieka - jest miejscem relaksu i odreagowania od rygorów pracy zawodowej i monotonii dnia codziennego.

Konkludując można stwierdzić, że turystyka leśna jest zjawiskiem społeczno-ekonomicznym, realizowanym (zasadniczo) w środowisku pozamiejskim, którego podmiotem jest turysta poszukujący możliwości wypoczynku w otoczeniu przyrody (lesie), a przedmiotem – zestaw funkcji pozaprodukcyjnych świadczonych przez gospodarstwo leśne. Lasy państwowe jako element majątku Skarbu Państwa są dobrem ogólnospołecznym. Oznacza to, że każdy obywatel ma prawo do korzystania z dóbr wytwarzanych przez las (drewno, płody runa, tlen, fitoncydy - wpływające na poprawę stanu zdrowia, przeżycia estetyczne i inne).

Lasy Państwowe (jako organizacja zarządzająca powyższym majątkiem) mają wiele do zaoferowania uczestnikom ruchu turystycznego – dysponują bowiem bardzo rozbudowaną i różnorodną gamą produktów turystycznych, którymi są m.in.:

- walory przyrodnicze kompleksów leśnych - dorodne drzewostany, owoce runa leśnego, osobliwości flory i fauny, formy ochrony przyrody i wiele innych;
- walory kulturowe kompleksów leśnych - zabytkowe leśniczówki, izby pamiątek i techniki leśnej, stare grodziska, cmentarze i pomniki, bunkry z czasów wojny;
- infrastruktura turystyczna - obiekty noclegowe (ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, kwatery myśliwskie, pokoje gościnne), obiekty edukacyjne (ośrodki edukacji ekologicznej i przyrodniczej, izby leśne, leśne klasy), ścieżki i szlaki turystyczne, miejsca biwakowania,

miejsca postojowe, polany wypoczynkowe, platformy widokowe itp.;

- leśnicy i ich praca - stroje, tradycje i narzędzia związane z zawodem leśnika, ciekawe wydarzenia, cykliczne imprezy kulturalne i rozrywkowe itp.;

- dary ludzi i wykonane z nich przedmioty - drewno, kora, igliwie, żywica, owoce, grzyby, zioła, skóry, poroża, korzenie;

- wydawnictwa i materiały promocyjne nt. lasu i leśników - książki, albumy, przewodniki, mapy, foldery, filmy, broszury reklamowe, itp.

Przedstawione powyżej elementy można traktować zarówno jako odrębne produkty turystyczne, lub też uznać je za składowe globalnej oferty turystycznej Lasów Państwowych (Lisowska 2004).

Historia turystyki i rekreacji w lasach

Zainteresowanie leśników problemami rekreacji i turystyki obserwować można od dawna, przynajmniej od połowy XIX wieku (Laurow 2001:1). Szczególnie w XIX wieku leśnicy uświadamiali sobie, że las jest dobrem, które należy chronić. Wiedziano, że las jest nie tylko źródłem surowców warunkujących rozwój gospodarczy, ale również, że spełnia ważne dla społeczeństwa funkcje ochronne i rekreacyjne (walory lecznicze). W lasach królewskich (rządowych) wydzielano wyraźnie lasy spełniające funkcje rekreacyjne, w których panujący mógł wypoczywać ze swym dworem i polować. Obszary takie ustanawiano głównie w puszczech: Białowieskiej i Kampinoskiej oraz w Lasach Spalskich (lasy takie wydzielali także wielcy posiadacze ziemscy, np. Zamojscy w Strzelcach Lubelskich). W lasach tej kategorii funkcja produkcyjna była znacznie ograniczona.

Leśnicy - żyjący dawniej w znacznym odosobnieniu, związani uczuciowo z lasem i zdający sobie sprawę z wielości funkcji lasu - dążyli do możliwie szerokiego podzielenia się swą wiedzą i osiągnięciami ze społeczeństwem. Aktem takim było obejmowanie specjalnym statusem lasów wokół kurortów i zakładanie w nich ścieżek turystycznych np. okolice Krynicy (Laurow 2001:1).

Zorganizowana rekreacja i turystyka w lasach sięga połowy XIX wieku. W tym czasie zaczęto dokonywać rozdziału lasów na gospodarcze i przeznaczone do m.in. pełniących funkcje rekreacyjne (np. taką rolę spełniała od wieków Puszcza Białowieska i Kampinoska). W późniejszym okresie specjalnym statusem objęto lasy, stanowiące otuliny kurortów i miejsc wypoczynku najbogatszej części społeczeństwa jak np. lasy w okolicach Krynicy (Laurow 2001:1). Po I wojnie światowej, w 1929 roku program gospodarczy dla lasów podkreślał zdrowotne i rekreacyjne jego funkcje. Łączono te funkcje z rekreacją i turystyką

w wielofunkcyjnym lesie - turystom udostępniano piękno parków narodowych (w strukturze Lasów Państwowych znajdowały się parki w Puszczy Białowieskiej i Pieninach oraz Tatrach i Czarnohorze). Dla zwiedzających otwarto nieliczne jeszcze wtedy rezerваты przyrody, wyznaczano i opisywano pomniki przyrody.

Przykładem proturystycznej działalności w okresie przedwojennym było utworzenie szlaku turystycznego na Polesiu Wołyńskim, łączącego kilkukilometrową kładką biegnącą nad bagnami, kurort w Hucie Stepańskiej z lasami w zarządzie LP (około 3,0 mln ha, tj. ok. 40% obecnej powierzchni lasów). Szlak przeznaczony dla kuracjuszy pełnił ważną funkcję edukacyjną, ukazując niemal wszystkie znajdujące się tam zespoły roślinne. Ważną rolę, poza produkcją i pozyskaniem drewna oraz całą działalnością uboczną, pełniła również edukacja przyrodnicza społeczeństwa oraz rozwój turystyki i wypoczynku. Osady służbowe leśników w okresie międzywojennym często wykorzystywane były przez letników (w czasie miesięcy letnich i zimowych) jako miejsca wypoczynku (np. Nadleśnictwo Kampinos).

Po II wojnie światowej, początkowo działalność Lasów Państwowych przebiegała zgodnie z przedwojenną polityką leśną. Poza rozbudową infrastruktury leśnej (m.in. urządzeń inżynierskich służących ochronie środowiska) nastąpiła znaczna rozbudowa urządzeń służących rekreacji i turystyce. Zintensyfikowanie wysiłków leśników mające na celu udostępnienie lasów dla ruchu turystycznego obserwuje się w latach 50. Leśnicy przecierali np. szlak turystyczny w Bieszczadach (m.in. z Komańczy do Cisnej), prowadzili (współpracując z przewodnikami Polskiego Towarzystwa Turystycznego z Puław) specjalistyczne grupy wycieczkowe przez tereny erozyjne przełomem Wisły (na trasie Końskowola Celejów - Kazimierz n. Wisłą), (Laurow 2001:1). Należy podkreślić, że wydatki na realizację zadań związanych z pozaprodukcyjnymi funkcjami lasu Lasy Państwowe musiały w większości pokrywać z własnych środków.

Od lat pięćdziesiątych XX wieku, nastąpiło zwiększenie wysiłku leśników, zmierzające do szerszego udostępnienia lasów dla ruchu turystycznego i realizowania celu edukacyjnego lasu. Dzięki współpracy z PTT, a następnie PTTK, wyznaczano nowe szlaki turystyczne, udostępniano dla celów turystyki i rekreacji obszary Beskidów i Pomorza.

W miarę wzrostu zainteresowania społeczeństwa udostępnianiem lasów dla potrzeb szeroko rozumianej rekreacji zmieniano przepisy i zasady dotyczące zagospodarowania lasu. Już w roku 1957 wprowadzono dwie nowe kategorie lasów: lasy uzdrowiskowo-klimatyczne i lasy strefy zieleni wysokiej, wykorzystywane także dla celów wypoczynkowych.

Za początek organizacji rekreacyjnego zagospodarowania lasów w Polsce przyjmuje się rok 1961. Wówczas to w zasadach hodowli lasu wprowadzono zapis: „Dla celów masowej

turystyki wyłącza się lasy w granicach niezbędnych potrzeb w przypadku, gdy te tereny nie zostały już zaliczone do lasów pierwszej grupy (tzn. ochronnych) z innego tytułu” (Zasada hodowli lasu 1961).

W 1969 roku wprowadzono obowiązek wyodrębniania lasów na potrzeby rekreacji tworząc w ramach lasów grupy pierwszej (ochronnych) nową kategorię ochronności o nazwie „lasy przeznaczone do masowego wypoczynku ludności” (Zasada hodowli lasu 1969). Do celów rekreacyjnych mogą być ponadto wykorzystywane „lasy uzdrowiskowo-klimatyczne” i „lasy strefy zieleni wysokiej” położone w szczególności w sąsiedztwie miast i osiedli - spełniające głównie funkcje zdrowotno-rekreacyjne (lasy podmiejskie) oraz na wielkoobszarowych terenach przemysłowych, spełniające w różnym stopniu, zależnie od usytuowania, funkcje ochrony ludności przed szkodliwym wpływem zanieczyszczeń atmosferycznych oraz funkcje zdrowotno rekreacyjne.

W latach siedemdziesiątych XX wieku, ze środków finansowych Lasów Państwowych, powstało szereg obiektów turystycznych, pól biwakowych, kąpielisk utrzymywanych przez nadleśnictwa. Koszty budowy tych obiektów i ich utrzymanie ponoszą nadleśnictwa. Od kilkunastu lat tworzone są Leśne Kompleksy Promocyjne, zagospodarowywane są ścieżki przyrodniczo-leśne, izby pamięci (pełniące role małych, lokalnych muzeów).

Uregulowania prawne, jak również obowiązujące w Lasach Państwowych zasady i instrukcje, dotyczące gospodarki leśnej, uwzględniają potrzeby udostępniania lasów dla rekreacji.

Można stwierdzić, że zapotrzebowanie społeczne na udostępnianie lasów dla rekreacji będzie stale wzrastać w miarę rozwoju cywilizacji, której towarzyszy uszczuplanie sił zdrowotnych, a zwłaszcza psychicznych człowieka.

Formy turystyki i wypoczynku w lasach i obiekty wypoczynkowe

Lasy spełniają wiele funkcji. Należą do nich przede wszystkim funkcje ochronne, gospodarcze (produkcyjne) i społeczne. W ostatnich latach wiele uwagi poświęca się funkcji ochronnej (ekologicznej) w związku z wdrażaniem nowego modelu gospodarki leśnej. Funkcja społeczna, realizowana jest między innymi przez udostępnianie lasu dla potrzeb turystycznych, rekreacyjnych i edukacyjnych. Z wyjątkiem bardzo aktywnie rozwijającej się ostatnio działalności edukacyjnej, zwłaszcza w leśnych kompleksach promocyjnych, pozostałe formy udostępniania lasu, tzn. turystyka i rekreacja oczekują wciąż na gruntowne i kompleksowe uporządkowanie (Kapuściński 2002).

Realizując ustalenia Ustawy o lasach z 1991 roku o powszechnej dostępności lasów Skarbu Państwa i konieczności przestrzegania określonych ustaleń ustawowych zadania w zakresie rekreacyjnego i turystycznego zagospodarowania lasów w maksymalnym stopniu są ukierunkowane na umożliwienie społeczeństwu korzystania ze wszystkiego, co daje człowiekowi pobyt w lesie i odpoczynek w naturalnym środowisku¹⁵. Kierunki działań w zakresie funkcji społecznych lasów określają również inne, nowsze akty normatywne, szczególnie „Polityka leśna państwa” (1997), „Polityka ekologiczna państwa” (2000), uchwała Sejmu RP (2003) w sprawie przyjęcia „Polityki ekologicznej Państwa na lata 2003 – 2006, z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010”¹⁶.

Bardzo pomocnym materiałem w organizacji i udostępnianiu lasów w celu rekreacji i turystyki, z takim jej ukierunkowaniem, aby odbywało się to możliwie najmniejszym kosztem pomniejszania wartości środowiska przyrodniczego, są opracowane przez większość nadleśnictw „Programy ochrony przyrody” i aneksy do tych programów.

Ze względu na sposób korzystania z lasu wyróżnia się dwie grupy form wypoczynku: formę pobytową z kwaterunkiem i krótkoterminową doraźną formę pobytu w lesie, związaną najczęściej z jednodniową wycieczką do lasu (Stocki 2001).

Forma pobytowa z zakwaterowaniem (w obiektach Lasów Państwowych lub innych podmiotów gospodarczych) to najczęściej kilku lub kilkunastodniowy pobyt turysty w obiektach udostępnionych i przystosowanych do wypoczynku w środowisku leśnym. Należą do nich hotele, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, domki campingowe, kwatery myśliwskie, pokoje gościnne w budynkach nadleśnictw i leśniczówek (łącznie 2240 miejsc w ośrodkach wypoczynkowych, 673 w pokojach gościnnych oraz 957 w kwaterach myśliwskich)¹⁷.

Forma pobytowa doraźna jest krótkotrwałym wykorzystaniem lasu do celów turystyczno-rekreacyjnych. Należą do nich wycieczki piesze, rowerowe, konne po specjalnie wyznaczonych trasach (np. ścieżki dydaktyczne)¹⁸, kuligi, pikniki, zwiedzanie punktów widokowych, ośrodków edukacji przyrodniczo-leśnej, izb pamięci, muzeów.

¹⁵ Ustawa o lasach (1991.101.444, z późn. zm.). Ustawa wprowadza określone ograniczenia w prawie wstępu na niektóre powierzchnie leśne, kanalizuje ruch motorowy i konny, np. art. 26.1, art. 29. Ograniczenia mają głównie charakter porządkowy.

¹⁶ Uchwała Sejmu zaleca m.in. "dostosowanie lasów i leśnictwa, w większym niż dotychczas zakresie, do wypełniania zróżnicowanych funkcji nie tylko przyrodniczych ale także społecznych (np. turystycznych) – powszechne, choć sterowane, udostępnienie lasów społeczeństwu z zachowaniem zasady niedopuszczenia do zagrożenia trwałości i jakości zasobów leśnych".

¹⁷ <http://www.lp.gov.pl/turystyka>

¹⁸ Najdłuższy szlak konny (246 km) prowadzi od Biebrzańskiego Parku Narodowego przez Puszcę Augustowską do Wigierskiego Parku Narodowego - <http://www.lp.gov.pl/turystyka>

Krótkoterminowy pobyt w lesie w celu rekreacyjnym to również korzystanie z parkingów leśnych i wiat w miejscach wyznaczonych do postojów (np. przy drogach), wykorzystywanie plaż i kąpielisk śródleśnych. Dodatkową atrakcją rekreacji są przejazdy kolejkami leśnymi (np. w Nadleśnictwie Hajnówka - przez Puszcze Białowieską).

Leśne obiekty, służące rekreacji i turystyce, dzieli się na dwie grupy:

- obiekty duże, przeznaczone do organizowania wypoczynku i szkoleń zawodowych - są to obiekty typu hotelowego o wysokim standardzie i z możliwością żywienia. Służą one wypoczynkowi zbiorowemu w okresie wakacji letnich i zimowych;
- obiekty małe, służące wypoczynkowi indywidualnemu lub nielicznym zespołom - są to samodzielne obiekty (domki campingowe, pawilony, kwatery myśliwskie, pokoje gościnne i inne) o standardzie dostosowanym do lokalnych możliwości oraz potrzeb i upodobań wypoczywających (Ważyński 2000).

Zagospodarowanie turystyczne lasów udostępnionych do rekreacji i wypoczynku

Zagospodarowanie lasów udostępnionych dla turystyki i rekreacji polega na odpowiednim dostosowaniu wydzielonych części lasu, w drodze określonych zbiegów pielęgnacyjnych i ochronnych, wykonywanych w ramach tzw. „gospodarstwa rekreacyjnego” oraz wyposażeniu ich w różnego rodzaju obiekty i urządzenia. Takiemu działaniu podlegają szczególnie lasy znajdujące się w granicach administracyjnych miast, w tym lasy w strefie do 10 km od granicy administracyjnej miast o liczbie mieszkańców ponad 50 tys. Tę samą rolę pełnią lasy stanowiące otuliny uzdrowisk i sanatoriów oraz lasy w bezpośrednim sąsiedztwie miejscowości wypoczynkowych o uznanych walorach widokowych i leczniczych.

Turystyczne i rekreacyjne zagospodarowanie tych lasów polega na wyznaczaniu, urządzaniu i utrzymywaniu w należyтым stanie tras spacerowych (w tym edukacyjno-przyrodniczych), ścieżek zdrowia, rowerowych i do jazdy konnej, polan wypoczynkowych, biwakowych i parkingów leśnych, o czym informują specjalnie w tym celu ustawiane tablice, jak również ilustrowane wydawnictwa.

Należy podkreślić, że wypoczynek na terenach leśnych polega nie tylko na poruszaniu się po drogach lub ścieżkach. Określone upodobania sprawiają, że chodzimy często we wnętrzu drzewostanu, między drzewami, autentycznie „po lesie”. Najczęściej jest to połączone ze zbieraniem grzybów, czarnych jagód, borówki brusznicy, rzadziej - ot tak, żeby pochodzić po lesie, a nie po drodze. Las może tak jak postrzegano go od wieków i dziś być sam w sobie wartością kulturową (np. park narodowy), ale może także inspirować taką działalność, która działając na wyobraźnię, utrwała się w formie architektonicznej,

rzeźbiarskiej, malarskiej, literackiej czy muzycznej (Wiśniewski, Kiełczewski 2004; Las w kulturze 2000).

Las przyjmuje liczne rzesze grzybiarzy i zbieraczy jagód łączących aktywny wypoczynek z przyjemnością lub zarobkowaniem. Wreszcie las jest głównym miejscem aktywnego wypoczynku myśliwych, wędkarzy wędkujących wśród śródleśnych jezior itp.

Szczególnemu zagospodarowaniu do celów rekreacyjno - edukacyjnych służą Leśne Kompleksy Promocyjne. To właśnie w tych obiektach leśna rekreacja ma swój najpełniejszy obraz pod względem różnorodności ofert wypoczynkowych. Zwiedzanie tych lasów ukazuje turystom i gościom kwaterunkowym możliwie wszystkie odcinki prowadzenia gospodarki leśnej włączone w system organizacyjny przystosowania lasów do wypoczynku, z równoczesnym pokazywaniem funkcjonowania ekosystemu leśnego.

Aby spełnić powyższe oczekiwania odwiedzających, leśnicy starają się las odpowiednio zagospodarować. W skład elementów turystycznego zagospodarowania lasów wchodzi:

- parkingi i miejsca postoju pojazdów,
- trasy turystyczne, w tym ścieżki przyrodniczo-leśne, piesze, rowerowe, konne i inne,
- polany wypoczynkowe, biwakowe, pola campingowe i namiotowe,
- punkty widokowe, pomniki przyrody, izby pamięci, muzea i inne obiekty,
- kolejki leśne i inne.

Parkingi i miejsca postoju pojazdów. Najczęściej są to wydzielone nieduże powierzchnie lasu, wyznaczone niskim płotkiem, z ławą i stołem z bali, często zadaszone z wystawionym pojemnikiem na śmieci. Lokalizowane są przy drogach przebiegających przez kompleksy leśne, obfitujące w płody runa leśnego, głównie jagody i grzyby oraz przy szczególnie ciekawych obiektach przyrodniczych lub innych.

Trasy turystyczne (nazywane też szlakami turystycznymi) przechodzą przez kompleksy leśne, wykorzystują drogi publiczne, linie oddziałowe i inne linie podziału lasu na terenach udostępnionych do ruchu turystycznego. Przy tworzeniu tych tras istnieje współpraca z PTTK, szczególnie w zakresie prawidłowego znakowania ich przebiegu.

Ścieżki przyrodniczo-leśne są obiektami pełniącymi funkcję zdrowotną i dydaktyczną. Trasy spacerowe wytyczone i urządzone w celu połączenia formy relaksu fizycznego - spaceru po lesie - z programem określonej edukacji przyrodniczej (fauna, flora, praca leśników), przebiegają przez najpiękniejsze i najcenniejsze obszary, ukazujące piękno i rzadkie obiekty przyrody żywej i nieożywionej. Informacje o walorach ścieżki powinny być zamieszczone na tablicach informacyjnych. Ścieżki edukacyjne występują często

w połączeniu z izbami przyrodniczo leśnymi. Cieszą się one niesłabnącym zainteresowaniem, głównie wśród szkół, ale nie tylko.

Trasy rowerowe. Intensywny ruch rowerowy w lasach może być szkodliwy. Trasy dla rowerzystów powinny być prowadzone się drogami bitymi, publicznymi oraz liniami oddziałowymi z możliwością wjazdu do drzewostanu, powinny posiadać punkty przystankowe z tablicami informacyjnymi.

Drogi przeznaczone do jazdy konnej. Wzrost znaczenia agroturystyki spowodował renesans wykorzystywania koni do celów turystyczno-rekreacyjnych. Trasy przejazdu przez las dla miłośników koni prowadzone są najczęściej po drogach już istniejących. Informacje o trasie zamieszczane na tablicy muszą określać również dozwolone formy i trasy przejazdu oraz wyraźnie zabraniać wykorzystywania tras do celów wyścigowych.

Do tej grupy elementów zagospodarowania wchodzi również trasy do przejazdów zaprzęgami konnymi i uprawiania kuligów. Zazwyczaj projektuje się kilku wariantów takich tras, które powinny przebiegać przez obszary o zróżnicowanej topografii, klasy wiekowe drzewostanów o zróżnicowanej wysokości, tereny otwarte i półotwarte. Ze względów bezpieczeństwa należy dokonać korekty pionowej i poziomej dróg, wyciąć zagrażające wypadkiem krzaki i nisko zwisające gałęzie. Trasy mające służyć do tego typu rekreacji powinny być wzbogacone o polany z wybudowanymi wiatami, miejscami do organizowania ognisk i miejscami do spożywania posiłków.

Kolejki leśne. Są elementem związanym z wywozem drewna z lasu oraz przewozem ludzi i produktów ich pracy w terenach, gdzie gospodarka leśna i popyt na drewno stworzyły opłacalność tego rodzaju transportu. Obecnie jedynymi i bardzo popularnymi kolejkami leśnymi są „ciuchcia” (Kolejka Bieszczadzka) i kolejka wożąca turystów z Hajnówki do Topiła na terenie Nadleśnictwa Hajnówka (Dyrekcja Regionalna Lasów Państwowych Białystok). Trasy obu kolejek przebiegają przez tereny leśne trudno dostępne z powodu zróżnicowanej konfiguracji terenu. Brak tam dotychczas baz turystycznych, oferujących turystom zróżnicowane formy wypoczynku dostosowane do indywidualnych wymagań (ta forma rekreacji nie jest wykorzystana - wymaga dużych nakładów finansowych).

Punkty widokowe (wieże, platformy, naturalne wzniesienia terenu). Punkty widokowe służą obserwacji szerokich panoram, łąk i enklaw leśnych, gdzie wychodzi na żer zwierzyzna, dostarcza to turystom niezapomniane przeżycia. Punkty widokowe mogą być naturalnymi wzniesieniami terenu, z wierzchołka których obserwuje się okolicę, lub zbudowanymi (najczęściej z drewna i kamienia) sztucznymi wieżami, dostrzegalniami, platformami. Są to punkty obserwacyjne wysokościowe, w szczególnych przypadkach służą również do

obserwacji lasu w celach przeciwpożarowych. Oprócz punktów widokowych dostępnych dla turystów na terenie rezerwatów, Leśnych Kompleksów Promocyjnych, ośrodków hodowli zwierzyny, znajdują się obiekty dostosowane do obserwacji zwierzyny, ptaków, celów monitoringowych. Wstęp na nie wymaga jednak zgody leśników, może być też odpłatny.

Polany wypoczynkowe, miejsca biwakowe. Są najczęściej zagospodarowywanymi obiektami na terenach leśnych. Polana wypoczynkowa jest najczęściej naturalną powierzchnią pozbawioną drzew (czasem również krzewów), urządzaną w bezpośrednim sąsiedztwie jeziora, stawu lub cieków wodnych, umożliwiającą kąpiel i plażowanie. Wskazane jest, aby polana miała zatoki (nisze wypoczynkowe), które zapewniają intymny wypoczynek poszczególnym grupom turystów. Do podstawowych konstrukcji technicznych na polanie wypoczynkowej należy otoczone kamieniami lub ceglami miejsce na ognisko. Na powierzchni obiektu rozmieszcza się zadaszenia, stoły i ławy. Kolejnym elementem są kosze na śmieci oraz sanitariat. W sąsiedztwie polany wypoczynkowej mogą być wykonane ścieżki zdrowia.

Informacja o produktach turystycznych

Lasy Państwowe promują produkty turystyczno – rekreacyjne drogą różnych form komunikacji. Są to w szczególności: tablice, makiety informacyjne, poglądowe (przy obiektach turystycznych), foldery o ciekawych, godnych obejrzenia obiektach florystyczno-faunistycznych w danych nadleśnictwach, mapy, plakietki.

Celem lepszego wykorzystania leśnej bazy szkoleniowej, wypoczynkowej, turystycznej, opracowano Leśny Przewodnik Turystyczny¹⁹. Upowszechnia on informację o ośrodkach szkoleniowo-wypoczynkowych, ośrodkach edukacji ekologicznej, kwaterach myśliwskich oraz towarzyszącej im infrastrukturze turystyczno-rekreacyjnej. Przewodnik umożliwi dobranie oferty do potrzeb i oczekiwań klientów.

Problemy związane z udostępnianiem lasów społeczeństwu

W obowiązującej ustawie o lasach, pod pojęciem gospodarki leśnej rozumiemy działalność leśną w zakresie urządzania, ochrony i zagospodarowania lasu, utrzymania i powiększania zasobów i upraw leśnych, gospodarowania zwierzyną, pozyskiwania - z wyjątkiem skupu drewna, żywicy, choinek, karpiny, kory, igliwia, zwierzyny oraz płodów runa leśnego, a także sprzedaż tych produktów oraz realizację pozaprodukcyjnych funkcji

¹⁹ Ukazało się IV wydanie tego przewodnika. Szczegółowe informacje na jego temat można znaleźć na stronie: www.lp.gov.pl.

lasu. Wynika stąd, że udostępnianie lasów społeczeństwu jest jednym z elementów gospodarki leśnej. W praktyce wszystkie zadania Lasy Państwowe realizują głównie ze środków własnych uzyskiwanych dzięki swojej produkcji materialnej.

Wzrastające zapotrzebowanie społeczne na udostępnianie lasu (pozaprodukcyjne funkcje lasu), zwłaszcza niektórych jego form (rekreacja, edukacja, pozyskiwanie płodów runa leśnego), rzutuje na rodzaj i zakres prowadzonych zabiegów, rozmiar użytkowania, a w konsekwencji - na efektywność gospodarki leśnej, powszechna bowiem dostępność tych funkcji niestety kosztuje. W tej sytuacji utrzymanie obowiązującej w Lasach Państwowych zasady samodzielności finansowej i pokrywania kosztów działalności z własnych przychodów, jest coraz trudniejsza. Zapewnienie pożądanej ilości i jakości pozaprodukcyjnych dóbr i świadczeń (dotyczy to udostępniania lasu na potrzeby turystyki i rekreacji, edukacji), zmusza gospodarstwo leśne do ponoszenia dodatkowych nakładów finansowych. Ponadto niejednokrotnie efektem korzystania z tych funkcji są znaczne straty gospodarstwa leśnego oraz konieczność ponoszenia przez nie dodatkowych nakładów na likwidację ich skutków (np. pożary lasów, zaśmiecanie, niszczenie).

Dostarczanie pozaprodukcyjnych funkcji lasu dla społeczeństwa ma dla gospodarstwa leśnego określone ujemne skutki ekonomiczne. Jednocześnie funkcje te nie mają ceny rynkowej, a więc nie są przedmiotem obrotu (sprzedaży) na rynku. Traktowane są natomiast jako dobra wolne (publiczne), za które nie są pobierane opłaty. Występuje trudność oszacowania ich wartości, która nie może być ustalona na takich samych zasadach, jak w przypadku dóbr materialnych. W związku z tymi problemami wydaje się, że jednym z możliwych sposobów rozwiązania zagadnienia finansowania społecznych funkcji lasu jest choćby częściowe ich urynkowienie. W literaturze podkreśla się, że w przypadku czystych dóbr publicznych finansowanie przez użytkowników jest mało prawdopodobne i wówczas musi nastąpić finansowanie ze Skarbu Państwa. Jeśli świadczenia posiadają charakter dóbr mieszanych, konsumowanych przez określone grupy użytkowników, grupy te powinny ponosić koszty.

Należy dodatkowo zaznaczyć, że powyższe czynniki, mogące ograniczyć funkcje społeczne w lasach, ściśle łączą się z koniecznością realizacji pozostałych funkcji lasu - w sposób trwały i zrównoważony, zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Ograniczenia funkcji turystycznej Lasów Państwowych mogą również wiązać się z pojawiającymi się pomysłami na zmiany statusu prawnego organizacji, tj. prywatyzacji lub reprivatyzacji lasów, czy też powołania spółki prawa handlowego.

Summary

Elements of the tourism in national forest

Nowadays the forests are perceived as big potential of tourism recreation. The problem of tourism and repose in the forests was shown on the example of national's treasure forests. They are under the management of Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. There was an attempt to define the tourism in the forests.

The forms of tourism and rest buildings were shown in the light of the history of tourism and recreation in Polish woods. The management of the forests was also described. Free functions of the forests provided so far cause negative economic affects on the forestall farm. It results from the principle of economic independence of the National Forests as well as rising costs of the liquidation of the effects of improper usage of public goods.

Bibliografia:

Bogucki J., Woźniak A., Zątek W. (1995): Proekologiczne tendencje w turystyce. Agroturystyka i ekoturystyka, [w:] Bosiacki S. (red.) Turystyka i rekreacja jako czynnik integracji europejskiej, Poznań

Deklaracja końcowa IV Kolokwium (1994): Warszawa 20-21 września 1994. Materiały IV Ogólnoeuropejskiego Kolokwium Rady Europy, Warszawa

Kapuściński R. (2002): Podstawowe formy udostępniania lasu społeczeństwu. Wyd. Świat., Warszawa

Las w kulturze polskiej. (200): Las w kulturze polskiej .I Ogólnopolska Konferencja pt. „Las w kulturze polskiej. Materiały z konferencji, Gołuchów 13-15 października 1999 roku, (red.) W. Łysiak, Poznań

Laurow Z. (2001): Turystyka i rekreacja w lesie wielofunkcyjnym. Echa Leśne

Lisowska A. (2004): Projekt promowania oferty turystycznej LP za granicą. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu

McKercher B., Robbins B. (2003): Problemy organizatorów turystyki przyrodniczej. Doświadczenia australijskie. [w:] Majewski J., Lane B. Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundacja Edukacja dla demokracji, Warszawa

Stocki J. (2001): Leśne obiekty wypoczynkowe w turystycznym zagospodarowaniu lasów (w:) Problematyka zagospodarowania turystycznego w lasach. Postępy techniki w leśnictwie. Zeszyt 78. Wyd. Świat, Warszawa

Turystyka w LP – PGL LP [online]. [dostęp: 20 stycznia 2007]:<http://www.lp.gov.pl/turystyka>

Ważyński B. (2000): Turystyka i rekreacja w lasach – nie wykorzystane szanse. Bibl. Leś., Zeszyt 128. Wyd. Świat, Warszawa

Wiśniewski J., Kiełczewski B. (2004): Kulturotwórcza rola lasu. Poznań

Zasady hodowli lasu (1961): Wyd. II. NZLP, Warszawa

Zasady hodowli lasu (1969): Wyd. III. NZLP, Warszawa